

Nakit i njegova simbolika u vrijeme francuske revolucija, Direktorija i imperijalnog razdoblja - empirea

Irena Mihalić*, dr. sc. Katarina Nina Simončić, viši. asist. **

**Studentica diplomskog studija Teorije i kulture mode na Tekstilno-tehnološkom fakultetu / kolegij: Povijest odijevanja II*
irena.mihalic@mail.com

*** Zavod za dizajn tekstila i odjeće, Tekstilno-tehnološki fakultet, Sveučilište u Zagrebu,
Prilaz baruna Filipovića 28a, Zagreb 10000.
e-mail: nina.simoncic@ttf.hr*

Sažetak:

Rad opisuje oblike nakita uobičajene u Francuskoj između 1789. i 1814. godine u periodu koji je bio obilježen francuskom revolucijom, Direktorijem i Napoleonovom imperijalnom vladavinom. Iako se radilo o relativno kratkom razdoblju, uporaba nakita kao sastavnog dijela individualnog predstavljanja manifestirala se kao odraz brojnih promjena koje su se odvijale unutar strukture francuskog društva. Rad prikazuje razvoj nakita u skladu s umjetničkim stilom klasicizma te se osvrće na simboliku nakita koja je pratila društvena, politička i ideološka previranja tijekom navedena razdoblja.

Ključne riječi: nakit, francuska revolucija, Direktorij, empire, klasicizam, društvo

1. UVOD

Tijekom 18. stoljeća u Europi dolazi do recepcije filozofije prosvjetiteljstva koja donosi nove poglede na čovjeka i društvo utemeljujući kulturni i duhovni pokret vođen povjerenjem u razum kao jedinom značajnom izvoru ljudskih spoznaja i mjerom svih društvenih vrijednosti.

Prosvjetiteljstvo se osobito razvija u Francuskoj kao posljedica djelovanja istaknutih filozofa i književnika poput Voltairea, Rousseaua, Montesquieua i drugih. Osim preokreta u mišljenju, prosvjetiteljske ideje pratili su i značajni društvenopolitički događaji kao što je prekid s apsolutizmom i francuska revolucija te napredak na području znanosti, tehnike i industrijalizacije društva. Taj preokret očitovao se i na području umjetnosti razvojem klasicizma čije su se naznake počele javljati već pred kraj vladavine francuskog kralja Luja XVI, postepeno zamjenjujući rokoko stil jednostavnošću i skladom koji se oslanjao na antičke forme.

Recepcija prosvjetiteljstva i duh njegovih temeljnih ideja i vrijednosti zahtijevali su nove teme i nove oblike u odijevanju, pa tako i u nakitu. Kraj 18. i početak 19. stoljeća u Francuskoj je bio obilježen brojnim političkim previranjima koja su se manifestirala i u načinu ukrašavanja tijela te unijela nove elemente i simboliku u nakit tog vremena. Ovaj rad predstavit će promjene koje su se odrazile na nakit nošen u vrijeme francuskog klasicizma te će one biti razmotrene tijekom razdoblja francuske revolucije, zatim Direktorija i Napoleonove imperijalne vladavine.

Iako se literatura koja obrađuje povijest nakita u ograničenom opsegu osvrće na ovaj period, istraživanje je bilo moguće nadopuniti korištenjem analiza koje proučavaju šire povijesne kontekste francuske političke kulture i koje se kao svojevrsni semiotički osvrti dotiču simbola revolucionarnog razdoblja te novih društvenih običaja formiranih u godinama nakon dramatičnih događaja revolucije. Mnoge važne informacije također su pronađene na internetskim stranicama londonskog Victoria i Albert muzeja i aukcijske kuće Christie's. Izlaganje je obogaćeno i osvrtom na sačuvane muzejske primjerke izložene u kolekcijama muzeja Louvre (Pariz) i Victoria i Albert muzeja, kao i prikazima nakita na portretima slavni umjetnika tog vremena.

2. NAKIT U DOBA FRANCUSKE REVOLUCIJE

U desetljeću koje je prethodilo francuskoj revoluciji sve se više napušta obilna kićenost rokoko stila te se već tada javljaju tendencije k umjerenijim oblicima i smirenijim linijama klasicizma¹ (Batušić, 1965:101). Stil ovog vremena, tzv. *Louis Seize*

¹ Važno je napomenuti kako su rijetki primjerci nakita preživjeli u svom izvornom obliku. Nakit je često bio rastavljen kako bi se njegovi sastavni dijelovi prepravili i koristili za izradu drugog nakita, ovisno o tome kako se mijenjala moda (Tait, 2011:183).

stil, naziva se prema posljednjem francuskom kralju Luju XVI za čije vladavine dominira utjecaj pomodne kraljice Marie Antoinette koja je i sama podržavala filozofiju prosvjetiteljstva. Iako je stil *Louis Seize* i dalje bio iznimno dvorski stil, u ovom razdoblju postale su uočljive promjene k jednostavnijim odjevnim oblicima. Godine 1789. francuskom revolucijom započelo je razdoblje političkih tenzija koje će potrajati tijekom narednih desetak godina, a u kojem se osobito osuđivao luksuz nužno povezivan s aristokratskom klasom, posebice s Marie Antoinette kao predstavnicom samog vrha društva koje je revolucija nastojala uništiti.

Svrgavanjem Luja XVI zabranjeni su tradicionalni obrtnički cehovi te dolazi do privremenog prekida u francuskoj prevlasti na području dekorativnih umjetnosti. Tijekom prvih godina koje su uslijedile nakon revolucije značajno je da je sam nakit nošen minimalno, dok se nešto kasnije pojavljuje u skromnijem obliku. Rijetki primjerci nakita koji datiraju nakon 1789. godine obično su nosili prikaze tipičnih revolucionarnih motiva poput giljotine ili portrete revolucionarnih heroja. Kao primjer takvog revolucionarnog nakita mogu se navesti prsteni² s prikazima heroja revolucije koji su bili izrađivani kao suveniri i nošeni od strane pristaša revolucije.

Godinu revolucije, a i razdoblje nakon nje, obilježili su financijski troškovi vezani uz borbe protiv kontrarevolucionarnih struja te kasniji ratova s drugim europskim zemljama. Nakon revolucionarnog pada zloglasne tvrđave Bastille, koja je godinama bila korištena kao državna tamnica i stoga predstavljala simbol kraljevske samovlasti, započela je proizvodnja različitih suvenira u čast slavljenja nacionalnog jedinstva potaknutog događajima koji su se bili odvijali tijekom srpnja³ 1789. godine. Tvrđava Bastille bila je tako redefinjirana kao simbol nacionalnog jedinstva i slobode te su se od sivog kamena Bastille počeli izrađivati primjerci nakita kao predmeti revolucionarne i kolektivne simbolike. Izrađuju se prsteni, naušnice, kopče nošene *à la Liberté nationale*, zatim gumbi, lepeze i kutijice *à la Bastille*, pa čak i minijturna izdanja tvrđave u znak nacionalne slobode (Lüsebrinck 1995:81).

Još jedan primjer simbolike nakita revolucionarnih godina odrazio se u podršci aristokracije prema pripadnicima aristokratske klase koji su bili pogubljeni na giljotini. U znak suosjećanja i solidarnosti tako se, na primjer, nosila tanka crvena vrpca oko vrata. Taj simbol osobito je bio popularan na takozvanim *Bals des victimes*, balovima koji su se nakon smrti Robespierrea održavali u rezidencijama visoke aristokracije u čast žrtvama giljotine i razdoblja koje je uslijedilo iza 1789. godine (Schechter 1998:78). Isključivi uzvanici na tim balovima bili su pojedini pripadnici aristokracije čiji su bliski srodnici ili supružnici bili pogubljeni tijekom godina terora (1793.-1794.). Također se u njihovo sjećanje nosila frizura koja je bila kratko podšišana na vratu i koja je podsjećala na kosu osoba osuđenih na pogubljenje giljotinom. Takva frizura bila je poznata pod imenom *cheveux à la titus* ili *cheveux à la victime*⁴.

U revolucionarnom razdoblju postale su popularne i naušnice *poissardes*, nazvane po pariškim ribaricama koje su prve nosile ovakav tip nakita i koje su odigrale značajnu ulogu tijekom francuske revolucije i zauzimanja tvrđave Bastille. *Poissardes* su bile nošene u periodu između 1790. i 1810. godine. Za ove naušnice bio je karakterističan izduženi geometrijski dizajn s dva ili tri ukrasa postavljena jedan ispod drugog. Žičice naušnica imale su tipičan oblik slova "s" odnosno ribarske udice, a provlačile su se kroz uho od stražnje strane prema naprijed. Primjerci takvih naušnica sačuvani su i izloženi u Victoria i Albert muzeju u Londonu⁵.

3. NAKIT U RAZDOBLJU DIREKTORIJA

Tijekom posljednjih godina revolucije, nakon krvavog razdoblja revolucionarnog terora, u Francuskoj izvršnu vlast preuzima pet odabranih direktora, pa se sukladno tome ovo razdoblje naziva Direktorijem. Direktorij je i dalje predstavljao nemirno i nestabilno doba koje je trajalo od 1795. do 1799. godine.

Stil Direktorija svojevrstan je prijelaz između *Louis Seize* stila te novog imperijalnog dvorskog stila, poznatog pod nazivom *empire* stil (Batušić 1965:102).

Nakit se i dalje nosio u ublaženoj formi. Primjer nakita iz doba Direktorija nalazimo na portretu "Madame Pasteur"⁶ francuskog slikara Antoine-Jean Grosa, koji je naslikan između 1795. i 1796. godine. Madame Pasteur, odjevena u jednostavnu haljinu od muslina, na ovom portretu nosi dvostruki zlatni lančić s emaljiranim medaljonom u obliku romba koji prikazuje Kupidona s lukom. Ogrlica podsjeća na *esclavage* (fran. ropstvo) ogrlice koje su postale popularne tijekom imperijalnog razdoblja. Takve ogrlice bile su nošene i na selu gdje su predstavljale simbol vjenčanja (Goetz 2008:52). Ogrlice *en esclavage* izrađivane su od niza medaljona, kameja ili mozaika koji su se međusobno povezivali s nekoliko tankih lančića. Duboki

² <http://collections.vam.ac.uk/item/O126040/ring/>

Primjer prstena s portretima revolucionara ubijenih 1793. godine; Jean-Paul Marat (1743–93) i Louis-Michel Lepelletier de St Fargeau (1760–93), srebro, oko 1793.

³ Tvrđava Bastille, izgrađena u 14. stoljeću, kao simbol represije i apsolutističkog režima bila je zauzeta od strane revolucionarnih snaga 14. srpnja 1789. godine i uništena tijekom nekoliko mjeseci koji su uslijedili nakon osvajanja od strane revolucionarnih snaga (srpanj – studeni 1789. godine).

⁴ Portret Madame Arnault de Gorse, Lois-Léopold Boilly, kasne 1790-te http://www.culture.gouv.fr/Wave/image/joconde/0347/m503604_rf-1948_p.jpg

⁵ <http://collections.vam.ac.uk/item/O147615/earrings/>

⁶ <http://lh5.ggpht.com/-JmymzF0F2ts/Sjr7hk-EVqI/AAAAAAAAADtoc/XBAOqdSQYjk/Gros%25252C%252520Mme%252520Pasteur%2525201795f.jpg?imgmax=640>

dekolte bio je prilagođen za nošenje takve vrste ogrlica. Primjerak ogrlice *en esclavage* izrađene oko 1810. godine izložen je u Victoria i Albert muzeju u Londonu⁷.

Nakit kasnih 1700-ih i ranih 1800-ih u skladu s duhom klasicizma bio je okarakteriziran tipičnim ornamentima i motivima inspiriranim temama antičke Grčke i Rima. Arheološka iskapanja Pompeja i Herculaneuma 1748. pobudila su interes za antiku te omogućila izravan izvor spoznaja o rimskom društvu i umjetnosti. Ratovi koje je Napoleon Bonaparte vodio s Italijom 1796. godine izazvali su obnovljeni interes za rimsku kulturu i umjetnost gliptografije⁸ (graviranje i rezbarenje dragog kamenja, izrada kameja) te nakit koji se povezuje s pobjedom i trijumfom. Godine 1798. rat između Francuske i Egipta pobudio je interes za potpuno novim vrstama ornamenta poput egipatskih motiva kao što su sfinge, piramide, palmete, listovi papirusa i skarabeji.

4. EMPIRE

Napoleon Bonaparte vratio se 1799. godine iz Egipta u Pariz te se priključio uroti protiv Direktorija i preuzeo moć kao Prvi konzul u Konzulatu - novoj vlasti koju su činila trojica konzula. Nakit se u to vrijeme počinje obilnije nositi. Jednostavnost je i dalje ostala u modi, no sada se radilo o skupoj jednostavnosti. Tijekom prvog francuskog carstva omiljeni motivi obuhvaćaju različite tipične dekorativne elemente osvojenih područja. Veliko divljenje za carsko razdoblje starog Rima bilo je izraženo lovorovim vijencima i ostalim tipičnim carskim motivima: meandar, listovi lovora, orlovi i rimski lukovi. Napoleon Bonaparte smatrao je luksuz svog dvora odrazom nacionalnog prestiža. Francuska prevlast u dizajnu nakita ponovno se uspostavlja u Europi.

Zajedno s kamejama⁹ (Tait 2011:223), u svrhu oživljavanja antičkih prikaza, tijekom imperijalnog razdoblja postaju popularni i mikromozaiči¹⁰ koji se kao oblik dekorativne tehnike razvijaju i koriste u izradi ogrlica, prstena i broševa. Mikromozaiči bili su formirani od izuzetno malenih pločica koje su se izrađivale u obliku kvadrata i bile poznate pod latinskim nazivom *tesserae*. Pomoću tih malih pločica izrađenih od obojena stakla, mramora ili dragog kamena stvarali su se različiti prikazi ili uzorci (cvjetovi, krajolici i druge scene) koji su se umetali u namještaj, slike i nakit. Izradom mikromozaika najviše su se bavili talijanski, osobito rimski umjetnici (Goetz 2008:58).

Iako je duh vremena pretpostavljao brisanje granica između klasa, viši društveni krugovi formirali su nova modna pravila koja su strogo slijedili. Nakit je obično bio izrađivan u kompletima, a gole ruke omogućavale su nošenje narukvica na nadlakticama. Narukvice su se u razdoblju Direktorija i empire stila obično uvijek nosile u parovima.

Omiljene naušnice tog vremena bile su dugačke biserne ili dijamantne naušnice *pendeloque*, koje je nosila i sama carica Joséphine. *Pendeloque* naušnice sastojale su se od gornjeg dijela okruglog ili *navette* oblika (tzv. *marquise* oblik dragog kamenja) na koji je obično bila obješena mašna i na odgovarajući način izrađena veća kapljica¹¹. Također su bile popularne i *girandole* naušnice¹², često ukrašene različitim dragim kamenjem. *Girandole* naušnice bile su poznate još u 17. stoljeću¹³, a sastojale su se od tri viseća kruškolika ornamenta obješena sa središnjeg motiva u obliku mašne. Primjerci *pendeloque* i *girandole* naušnica nalaze se u zbirci londonskog Victoria i Albert muzeja.

Popularne tijare¹⁴ sadržavale su kameje s prikazima antičkih scena kao i nakit *intaglio* tehnike, obrnute tehnici izrade kameja, kojom se prikazi urezuju ili graviraju u kamen ostavljajući dojam udubljenosti. Svoju prvu suprugu, Joséphine de Beauharnais, Napoleon je okrunio tijarom u formi klasicističkog vijenca prekrivenog dijamantima iz krunske kolekcije. Ova tijara može se uočiti na ceremoniji krunidbe cara Napoleona i carice Joséphine koja je prikazana na slici Jacques-Louis Davida "Krunidba cara i carice"¹⁵ naslikanoj između 1805. i 1807. godine (Goetz 2008:54). Bogate tijare ukrašene kamejama Napoleon je darovao ne samo Joséphine, već i svojoj drugoj supruzi Marie Louise od Austrije.

Jednako kao i kraljica Marie Antoinette, carica Joséphine ostala je zapamćena po rastrošnosti i sklonosti potrošnji koju je usmjeravala na nakit i odjeću. Posljednji popis caričina inventara, načinjen nakon njezine smrti 1814. godine, sadržavao je stotinjak primjeraka nakita te je uključivao i bisere i drago kamenje od kojeg su tek trebali biti načinjeni novi oblici. Inventar je obuhvaćao kameje, rubine, opale, smaragde, ahate, okamenjeno drvo, malahit, mozaike, briljante, čelik i ugljen. Joséphine je također bila poznata po nošenju odgovarajućih kompleta nakita koji su se između ostalog sastojali od tijara, ogrlica, dviju narukvica, visećih naušnica koje su često pratile i vrpce nošene oko glave, gumbi te kopče za remen (Goetz 2008:55). Ovi kompleti vidljivi su na portretima Jean-Baptiste Regnaulta¹⁶ (oko 1807.), François Gérarda¹⁷ (oko 1808.) i Pierre-Louis

⁷ <http://collections.vam.ac.uk/item/O114962/necklace/>

⁸ Napoleon Bonaparte kao veliki ljubitelj nakita osnovao je u Parizu školu graviranja dragog kamenja i izrade kameja, čime je potaknuo proizvodnju kameja s prikazima motiva klasične mitologije
<http://www.christies.com/lotfinder/LotDetailsPrintable.aspx?intObjectID=1474711>

⁹ Primjer prstena s kamejom može se uočiti na portretu Monsieur Rivièrea, pripadnika buržoaske obitelji kojeg je naslikao Jean-Auguste-Dominique Ingres 1804. godine (Goetz 2008:66).

¹⁰ <http://collections.vam.ac.uk/item/O156427/necklace/?print=1>

¹¹ <http://collections.vam.ac.uk/item/O114959/earrings/>

¹² <http://collections.vam.ac.uk/item/O113768/earrings/>

¹³ <http://www.adin.be/en/explanation-on-girandole-by-adin-antique-jewelry.htm>

¹⁴ <http://collections.vam.ac.uk/item/O115136/tiara-unknown/>

¹⁵ <http://media-1.web.britannica.com/eb-media/21/121021-004-A064432C.jpg>

¹⁶ http://www.bijoux-malmaison-compiegne.fr/html/13/collection/img/zoom/ch_07.jpg

Bouviera¹⁸ (1812.). Nakon razvoda 1810. godine, Napoleon je inzistirao na tome da Joséphine zadrži svoj naslov carice. Carica Joséphine također je zadržala sav nakit osim krunskog nakita.

Ništa manje značajan bio je nakit druge Napoleonove supruge carice Marie Louise. Vjenčani poklon Napoleona Marie Louise predstavljao je delikatan primjerak nakita inspiriranog antikom te je sadržavao ukupno deset medaljona izrađenih od mikromozaike. Ti mikromozaike prikazivali su rimske ruševine i bili su povezani zlatnim listićima loze i zlatnim grozdovima¹⁹. Komplet je dizajnirao François-Regnault Nitot 1810. godine, a sastojao se od ogrlice, češlja, dviju narukvica i dviju visećih naušnica (Goetz 2008:58). Komplet je sačuvan u zbirci muzeja Louvre u Parizu.

5. ZAKLJUČAK

Kraj 18. i početak 19. stoljeća u Francuskoj je bio obilježen padom apsolutizma, revolucijom i uspostavom carstva, ali je istovremeno donio i razvoj novog stila klasicizma usklađenog s vrijednostima koje je promovirao prosvjetiteljski pokret. Kao i ostale umjetničke forme, nakit je u ovom periodu također pratio događaje koji su se odvijali na društvenoj sceni: kraljica Marie Antoinette usvajala je ideje prosvjetiteljstva i promovirala povratak prirodi, te jednostavnijem stilu odijevanja. Francuska revolucija osuđivala je nakit kao odraz rasipnosti aristokratske klase, te je nakit tijekom tih godina isticao podršku revoluciji ili pak sjećanje na stradanja pripadnika aristokracije. Za vrijeme vladavine Napoleona, nakit inspiriran motivima iz razdoblja rimskog carstva postao je odraz raskoši njegova dvora. Pregled nakita tijekom ovog povijesnog razdoblja pruža, pored osnovnih saznanja o estetskim načelima i tehnikama izrade, i dokaz o njegovoj funkciji kao *malenom* pokazatelju širih društvenih promjena.

POPIS LITERATURE

Batušić, S.: *Pregled povijesti umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1965.

Goetz, A., Joannis, C.: *Jewels in the Louvre*, Musée du Louvre, Paris, 2008.

Lüsebrinck H., Reichardt R.: *The Bastille: A History of a Symbol of Despotism and Freedom*, Duke University Press, Durham, 1995.

via http://books.google.hr/books?id=5KPHEQZ_uKAC&printsec=frontcover&hl=hr#v=onepage&q&f=false (18.4.2012.)

Schechter R.: *Gothic Thermidor: The Bals des victimes, the Fantastic, and the Production of Historical Knowledge in Post-Terror France*, Representations No. 61, Special Issue: Practices of Enlightenment (Winter, 1998), [University of California Press](http://www.rci.rutgers.edu/~jemjones/gothic%20thermidor.pdf), Berkley, 78-94, via <http://www.rci.rutgers.edu/~jemjones/gothic%20thermidor.pdf> (18.4.2012.)

Tait, H.: *7000 Years of Jewellery*, The British Museum Press, London, 2011.

<http://www.adin.be/> (18.4.2012.)

<http://www.christies.com/> (18.4.2012.)

<http://collections.vam.ac.uk> (18.4.2012.)

¹⁷ http://portraittimeline.com/1800%27s%20Full%20Length%20-%20f_files/Josephine_de_Beauharnais_ca_1808_by_francois_gerard_1770-1837_versailles_or_fontainebleau.jpg

¹⁸ http://www.gogmsite.net/Media/empress_josephine_wearing-2.jpg

¹⁹ http://cartelfr.louvre.fr/pub/fr/image/63462_01-019831.jpg